

УДК 378.7:18:37.01

СМІКАЛ В. О.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ І АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

Постановка проблеми. Культура є специфічний спосіб буття, який визначає весь спектр практичної і духовної активності людини, її ставлення до оточуючого світу й самої себе, тобто є універсальною культурною реальністю. До загальних показників культури вчені включають сформованість світогляду, міру соціальної активності, суспільну значущість індивідуальних і професійних норм поведінки. Лише культура може забезпечити самодостатні і очевидні критерії розвитку різноманітних форм свідомої активності викладача, його здатність до вирішення педагогічних проблем, що надає особливої вагомості культурологічним аспектам професійної підготовки викладача-вихователя.

Науковці вказують, що найбільш гармонічне й цілісне формування внутрішнього світу студента, позитивної "Я-концепції" відбувається на основі особистісно-ціннісного підходу через різноманітні форми індивідуальної, групової та колективної роботи. Цей шлях дає змогу активізувати механізм загального та професійного саморозвитку майбутнього фахівця, сприяє організації саморуку особистості до кінцевого результату (І. Бех, А. Бойко, І. Зязюн, О. Отич, С. Сисоєва). Відповідно до провідних світових тенденцій, що пов'язані з модернізацією та гуманізацією освітньої сфери, вагомого значення в сучасних педагогічних системах набувають аксіологічний і культурологічний підходи, в умовах яких вирішується проблема формування базових цінностей освіти і виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повернення сучасному освітньому процесу його культуротворчої ролі присвячені роботи: культурологічний підхід у загальних навчальних закладах (А.Асмолов, І.Бех, В.Біблер, О.Газман, І.Зязюн, В.Зінченко, Л.Колмогорова, А.Петровський, В.Рибалка) та у вищих навчальних закладах (Г.Балл, І.Бех, С.Максименко, В.Рибалка, С.Шандрук). У науковій літературі широко обговорюються культурологічні аспекти педагогічної підготовки викладача (Ю.Азаров, Є.Гармаш, А.Комарова, Н.Крилова, О.Рудницька). Автори наголошують, що культура - це специфічний спосіб буття, який визначає спектр практичної та духовної активності людини, її ставлення до оточуючого світу й самої себе, тобто є універсальною культурною реальністю.

Проблемі визначення пріоритетних цінностей освіти і виховання, а також формуванню аксіологічного світогляду приділяється велика увага в дослідженнях з педагогіки, психології та філософії (І. Бех, А. Бойко, Т. Бодрова, Г. Ващенко, М. Євтух, А. Єрмоленко, Т. Левченко, О. Савченко, О. Сухомлинська). Вчені розглядають ціннісний підхід як найпріоритетнішу освітню проблему і пов'язують його з гуманістичною парадигмою освіти, реалізація якої передбачає звернення до моральних загальнолюдських цінностей та їх відтворення у нових поколіннях. Однією з важливих умов ефективного засвоєння молодими людьми освітніх цінностей є організація навчально-виховного процесу на основі гуманістичних пріоритетів (суб'єкт-суб'єктних взаємин, діалогової взаємодії, толерантності, самореалізації).

Мета статті – обґрунтувати теоретичні аспекти реалізації культурологічного і аксіологічного підходів до професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи.

Виклад основного матеріалу теоретичного дослідження. Вивчення ролі культурологічного підходу у професійній підготовці майбутнього викладача вищої школи неможливо здійснити без визначення основних понять дослідження, а саме – «культурологія», «культура».

Культурологія (від латинського *cultura* — землеробство, виховання); давньогрецького λόγος — думка, причина) — наука, яка вивчає культуру, суттєві, значущі закономірності її розвитку. Завдання культурології – філософська рефлексія щодо культури як цілісного явища, визначення найбільш суттєвих, узагальнених законів культурного становлення людства та аналіз феномена культури як системи. По-суті культурологія — інтегративна сфера знань, народжена в неперервному діалозі різних підходів, на перетині філософії, соціології, людської історії, політології, психології та педагогіки, лінгвістики, етнографії, релігієзнавства, соціології культури та мистецтвознавства. Однак, інтеграція не означає просто механічного об'єднання окремих дисциплін. Культурологія – окрема наука, із своїм особливим предметом та відповідним методом дослідження.

У науковій літературі культуру розглядають як специфічний людський спосіб буття, що визначає практичну і духовну активність людей, їхні можливі відносини з навколишнім світом і з собою, тобто, як універсальну реальність людського буття. Тому культура не збігається однозначно ні з людиною, ні зі світом, окремо взятими. Вона є актуальною межею збігу людини і світу, досяжною гармонією їхнього буття. Культура символізує гармонію, природність, свободу, відкритість людського буття у світі.

З давніх-давен, використання терміна «культура», пов'язано зі спробою відділити те, що зроблено, перетворено людиною від того, що існує в первісному, природному вигляді. Латинське *culture*, що походить, на думку лінгвістів, від більш стародавнього *colere*, означає оброблення, поліпшення людиною чогось природного.

Спершу поняття «культура» розуміли як цілеспрямований вплив людини на природу, а також виховання та навчання самої людини. Виховання включало не тільки розвиток вмінь наслідувати існуючі норми та звичаї, а й бажання діяти за їхніми канонами, формувало впевненість у здатності культури задовольняти всі потреби та запиту людини. Така двоаспектність властива розумінню культури в будь-якому суспільстві, хоча само слово «культура» увійшло в обіг європейської соціальної думки лише з другої половини XVIII століття. Схожі уявлення розкриваються на ранніх етапах європейської історії та за її межами.

Цицерон вжив це поняття для характеристики внутрішнього світу людини: поліпшення, «оброблення» людської душі він пов'язував із заняттями філософією («філософія є культура душі»). Саме в такому розумінні (як культура чого-небудь) термін «культура» став широковживаним. Ми зустрічаємо його в творах Т.Мора, Ф.Бекона, Т.Гоббса. Починаючи з XVIII століття, з розвитком німецької просвітницької думки, з'явилося прагнення розширити поняття «культура» – не для визначення окремих напрямків, способів та результатів перетворювальної людської діяльності, а для всього, що створено людиною і що існує поряд із первісною природою. Першим автором, який ужив термін «культура» в новому, ширшому значенні, був Самюель Пуфендорф (1632-1694 рр.).

Сьогоднішній стан теорії суспільствознавства засвідчує, що особистість та її самостійність (активне ставлення до світу) вийшли за межі теоретично очікуваного і заявляють про себе в культурному житті як його важливі складові. У зв'язку з цим нині істотно змінюється і сприйняття культури. Якщо особистість визнають фактом культури як масово-значуще явище її теперішньої організації, то і відносини культури і людини набувають нової якості. Культура постає як передумова та умова виробництва і відтворення саме особистісного ставлення до світу.

Культура – це сфера, в якій реалізуються потреби людини у відшуканні життєвих орієнтирів, що виходять за межі її безпосереднього існування, сфера певного самообмеження, раціоналізації індивідуальності в ім'я найвищих цінностей, яким вона присвячує своє життя. Для того, щоб стати підставою для реальної поведінки особистості, таке самообмеження має водночас зумовлювати розширення її суб'єктивності, збагачення сфери її цілісного буття.

На думку вчених, розвиток культури, є “перетворенням суспільного в індивідуальне і відповідно суспільним становленням індивідуальності” [1, с.40]. Культура - це ступінь зближення, злиття цих двох важливих основ людського існування, ступінь суспільного щодо людини і розвитку суспільства. Вона визначає суспільство, його “людський потенціал”. Як загальне в людині, є ступенем її соціалізації, розвитку особистості в процесі формування і реалізації її сутнісних сил. Культура людини є вираженням цілісності людської сутності.

В педагогічному контексті варто особливо підкреслити, що культурологія потенційно може виконувати холістичну та інтегративну функції. Розірваність, дискретність навчального процесу може подолати культурологічний підхід, який дозволяє розглядати всі предмети, всю систему навчально-виховної роботи як складові інкультуризації особистості.

Значною мірою культурний розвиток стосується духовного ментального світу людини, який формується як під впливом власної культурної діяльності (самодіяльність, робота над собою), так і в процесі здійснення культурних зв'язків (комунікацій) між людьми. Кожна народжена особина має стати повноцінною людиною: не просто успадкувати природні задатки своїх батьків, які детерміновані на генетичному рівні, біологічно, але й самостійно та усвідомлено засвоїти все багатство культурних цінностей, більш того, рухати культуру свого суспільства вперед. Той чи інший досягнутий рівень культури людства визначає кожен раз заново «окультурення» кожної народженої людини, в результаті чого врешті решт відбувається окультурення всієї людської природи та людський прогрес.

Таким чином, можна виділити такі визначники культури, які за загальним правилом, хоч і відрізняються один від одного, однак, не вступають у протиріччя: культура — народжене суспільством, властиве суспільству соціальне явище, що відбиває його якісну характеристику та збагачує духовне життя людини; культура — процес творчої діяльності людини, спрямованої на пізнання навколишнього світу і самопізнання самої людини у цьому світі, на отримання об'єктивної інформації про світ.

При цьому головну роль у цьому процесі відіграє наука, освіта і мистецтво; культура покликана допомогти людині не тільки пізнати світ й саму себе, але й визначити своє місце в світі, світоглядні установки; культура включає в себе сутність досягнутих людиною у процесі освоєння світу матеріальних і духовних цінностей, а також відповідних ціннісних орієнтацій людини в світі; культура, створюючи необхідні для орієнтації людини у світі норми поведінки та оцінки, забезпечує регулювання соціальних відносин людей; культура виступає як потужний фактор формування людських сутнісних сил, формування людини в людині, перетворення її природних захоплень, потреб, емоцій в справжні людські; культура передбачає процедуру і процес передачі та успадкування культурних здобутків, обов'язкову умову освіти як передаточного ременю, посередника, медіатора між носіями культури і тими, хто тільки здобуває певний культурний рівень, а також між тими, хто генерує певні культурні здобутки. На це варто звернути особливу увагу, оскільки культурологічний підхід має передбачити не тільки аналіз існуючого феномену культурних досягнень, але й способів передачі цих досягнень.

Провідна тенденція сучасної педагогічної науки – культивування гуманістичної виховної традиції, звернення до людини як найвищої цінності, її розвиток як суб'єкта пізнання, спілкування й творчості. Важливим механізмом, що гармонізує соціокультурний простір та систему відносин в ньому, виступає аксіологічний підхід, на засадах якого уточнюються та перевіряються основні смисложиттєві цінності, конкретизуються ціннісні орієнтири освіти та виховання.

Аксіологічний підхід не тільки проголошує людину як найвищу цінність суспільства і самоціль суспільного розвитку, але і дозволяє вивчати явища (у тому числі і педагогічні) з точки зору закладених у них можливостей задоволення потреб людини.

Розкриває сутність аксіологічного підходу діалектико-матеріалістична аксіологія. Її концептуальний апарат включає в себе поняття „цінність”, аксіологічну характеристику індивіда (суб'єкта ціннісних відношень), загальні аксіологічні категорії (значення, смисл, оцінка, потреба, мотивація, ціль, ціннісні орієнтації).

На думку багатьох авторів (О. Арнольдов, Ю. Єфімов, І. Громов, В. Малахов, Н. Чавчавадзе та ін.) сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, і складає сутність культури. Отже, людина завжди діє в рамках загальнолюдських цінностей, будучи одночасно об'єктом культурних впливів і суб'єктом, творцем цінностей.

Цінності – це сукупність реальних предметів і абстрактних ідей, які мають високу значущість для суспільства чи окремої особистості. Сутність цього феномена можна пояснити тільки через розкриття його зв'язку з соціальним життям людей, бо поза суспільства цінностей не існує. Пізнання сутності цінностей як системотворчого компоненту культури допомагає розкрити смисл цієї категорії для аналізу педагогічної реальності, завдань освіти.

Освіта значною мірою обумовлює аксіологічну детермінованість молоді. У світлі цього проблема аксіологічного підходу в педагогіці стала актуальним предметом дослідження цілого ряду науковців, зокрема, Н. Асташової, І. Беха, О. Вишневського, І. Зязюна, П. Ігнатенка, В. Кузнецової, В. Лутая, В. Сластьоніна, О. Сухомлинської. Аксіологічний підхід дозволяє розглядати освіту як соціально-педагогічний феномен, що знаходить своє відображення в основних його ідеях: універсальність і фундаментальність гуманістичних цінностей, єдність цілей і засобів, пріоритет ідеї свободи.

Розвиток особистісного в людині передбачає засвоєння системи гуманістичних цінностей, які складають основу загальнолюдської культури. Питання про впровадження цих цінностей в освітній процес має велику соціальну значущість. Від його успішного вирішення залежать перспективи гуманізації суспільства і особистості. Людина як самоціль розвитку, як критерій оцінки соціальних процесів є гуманістичним ідеалом перетворень, що відбуваються у країні.

У ціннісних орієнтаціях цінність виконує роль своєрідного орієнтира і певного регулятора поведінки і діяльності людини у предметній і соціальній дійсності. Особистість орієнтується на найбільш потрібні їй цінності, які в перспективі відповідатимуть її інтересам, і цілям, імпонуватимуть її досвіду. У професійній ціннісній орієнтації педагога такою цінністю є конкретна професія, коли педагогічні цінності виступають відносно стійкими орієнтирами, за якими вчитель співвідносить своє життя й педагогічну діяльність.

І. Зязюн у своїх наукових дослідженнях стверджує, що цінність стає регулятором поведінки та внутрішнім орієнтиром життя особистості лише за умови забезпечення суб'єктивної свободи її сприймання, естетичного переживання та відповідного опанування. Він пропонує обрати як цінну одиницю динамічні особистісні сенси і розглядати їх як індивідуальне відображення дійсності, що

виражає ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність і спілкування [2, с.15].

Реалізація аксіологічного підходу забезпечує переведення, трансформацію певних соціально-значущих цінностей на рівень конкретних ціннісних пріоритетів особистості. У такому випадку певна цінність перетворюється в суб'єктивне надбання цієї людини, тобто ця цінність стає суто індивідуальною реальністю, значимою тільки для суб'єкта, який її переживає. Засвоєння і створення нових цінностей можливе тільки в культурному середовищі та завдяки духовній активності людини, її взаємодії з навколишнім світом і собою. Аксіологічний підхід до вивчення культури припускає певну ієрархію культурних цінностей, поза якою саме поняття цінності позбавляється змісту. Цінності, виконуючи функцію стимулів, створюють умови для реалізації особистості на нормативно-рольовому і особистісно-смысловому рівнях. Джерело особистісно-смыслові активності майбутнього викладача – специфічні для його професійно-педагогічної діяльності потреби: постійне професійне самовдосконалення і надання допомоги своїм учням в їх особистісному розвитку. Система цінностей і ціннісних орієнтацій, які емоційно "забарвлюються" у процесі діяльності та визначають ставлення особистості до себе, інших людей і навколишнього світу є одними з складників духовної культури особистості.

Отже, аксіологічні та культурологічні пріоритети вищої освіти виконують роль цільового орієнтира та регулятора педагогічних процесів на основі пізнання, переживання та сприйняття майбутніми педагогами цінностей, вироблення особистісного ставлення до них.

Подальша наукова розробка питань культурологічного та аксіологічного підходів в підготовці майбутніх викладачів вищої школи сприятиме створенню нових можливостей оптимізації освітнього процесу на основі змістового збагачення навчальних курсів та поглиблення впливу ціннісного чинника на процес міжсуб'єктної взаємодії учасників педагогічного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рудницька О. П. Музыка і культура особистості: проблеми сучасної освіти: [навч. посіб.] / О. П. Рудницька. – К. : ІЗМН, 1998. – 248 с.
2. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості / І. А. Зязюн // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. - 260 с.
3. Сисоєва С. О. Розвиток освіти в умовах полікультурного глобалізованого світу / С. О. Сисоєва // Проблеми полікультурності у неперервній професійній освіті: наукове видання; за ред. К. В. Балабанова, С. О. Сисоєвої, І. В. Соколової. – Маріуполь : Ноулідж, 2001. – С. 11–18.
4. Ткачова Н. О. Історія розвитку цінностей в освіті : монографія / Н. О. Ткачова. – Харків : Видавничий центр ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 223 с.

Смікал Вікторія Олексіївна. Культурологічний і аксіологічний підходи до формування особистості майбутніх викладачів.

У статті розглядається актуальна проблема застосування культурологічного і аксіологічного підходів у професійній підготовці майбутніх викладачів вищої школи. Здійснено науковий аналіз щодо визначення базових понять дослідження та з'ясовано специфіку використання культурологічного і аксіологічного підходів у формуванні особистості майбутнього викладача у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: культура, культурологічний підхід, ціннісний підхід, педагогічна аксіологія.

Smikal Viktoria. Cultural and axiological approaches to personality formation of future teachers.

The article presents a current problem of application of cultural and axiological approaches in the professional training of future teachers of higher education institutions. The scientific analysis concerning determination of the basic concepts of the study is made and specifics of application of cultural and axiological approaches in the personality formation of future teacher in the process of professional training is ascertained.

Key words: culture, cultural approach, value approach, pedagogical axiology.

УДК 378. 147. 001. 8 – 055. 2

СМІКАЛ В. О.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ГРЕШНОВ С. В.,

магістрант спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
(Педагогіка вищої школи. Тьюторство)
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

Постановка проблеми. Одним із ключових напрямків забезпечення демократичного поступу України на принципах євроінтеграційних цінностей є впровадження гендерної рівності в усі сфери суспільного життя. Актуальність гендерних перетворень в Україні зумовлена як міжнародними зобов'язаннями держави, так і її внутрішніми потребами. Гендерного реформування потребує кожна сфера нашого життя, особливо система освіти. Потерпаючи від структурного гендерного дисбалансу, освітня система повинна одночасно виконувати набагато складнішу функцію – інформаційно-просвітницьку та виховну, сприяючи гендерним перетворенням і формуючи у молодого покоління нові підходи і стандарти у цій сфері.

Важливість та необхідність зосередження уваги на гендерних проблемах була визнана Україною, що знайшло своє підтвердження в законодавчих документах. Так, 8 вересня 2005 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, яким визначено основні напрями гендерної політики в українському суспільстві, зокрема забезпечення паритетного становища чоловіків та жінок у всіх сферах життєдіяльності, ліквідація всіх форм дискримінації, і в якому гендерна рівність розглядається як «рівний правовий статус жінок та чоловіків і рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [1, с. 561].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасному суспільстві надзвичайно актуалізується проблема виховання свідомої особистості, здатної до побудови гармонійних взаємин, зокрема ґендерних. Гендерна культура є однією з ключових категорій ґендерних і культурних досліджень, філософським, соціальним, педагогічним, психологічним аспектам якої присвячені праці Р. Айслер, М. Гімбутас, Г. Зіммеля, М. Мід; Р. Айвазової, Т. Вороніної, І. Клименкової, С. Матюшкової; В. Агеєвої, О. Андрієнко, Н. Грицьак, О. Кізь, О. Кісь, Л. Кобилянської, Н. Маркової, Т. Мельник, В. Москаленко, Ю. Стребкової та ін.